

Доц. д-р ПЛАМЕНА ЙОВЧЕВСКА
ИНСТИТУТ ПО АГРАРНА ИКОНОМИКА – ГР. СОФИЯ
СЕЛСКОСТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

**СТРУКТУРНИ ПРОМЕНИ В СЕКТОР ЗЪРНЕНИ КУЛТУРИ НА БЪЛГАРСКОТО
РАСТЕНИЕВЪДСТВО
(СЛЕД ПРИЛАГАНЕТО НА ОБЩНОСТНАТА ЗЕМЕДЕЛСКА ПОЛИТИКА)**

**STRUCTURAL CHANGES IN THE CEREAL SECTOR OF THE BULGARIAN CROP
SUBSECTOR
(AFTER THE IMPLEMENTATION OF THE CAP)**

Assoc. Prof. PLAMENA YOVCHEVSKA
INSTITUTE OF AGRICULTURAL ECONOMICS – SOFIA
AGRICULTURAL ACADEMY

Abstract: The aim of the article is to mark some structural changes in the sector of the cereals of the Bulgarian Crop subsector in the period of CAP implementation. The analysis covers a period of 12 years. The results in the end of the research period show a growth of the grain production as a part of the common production of the plant-growing sub-branch. In the 2012 half of the common production of the plant-growing derives from the cereals. This is due to an almost industrialized production as a result of the higher absorption of the European funds supporting the agricultural sector. Essential support aimed at ecologization of the production is envisaged during the new programme period of the implementation of the CAP 2014+. The measures for diversification of the cultures and other “green” measures will contribute for the restoration of the growing of products, for which Bulgaria has comparative advantages, among others, the growing of fruits and vegetables.

Key words: Cereals, Structural changes, Crop subsector, Bulgaria, CAP

Селското стопанство има специално място в „координатната система” на обществото. Половин век тези отношения са предмет на регулация, подкрепа и усъвършенстване в името на общото европейско благо и са еманация на общата селскостопанска политика (ОСП) на Европейския съюз. Най-старата и най-скъпо струваща общностна политика е в процес на усъвършенстване в продължение на пет десетилетия, за да защити интересите и отговори на очакванията на европейските потребители. След пълноправното членство на България в ЕС–27 през 2007 г., българските производители на селскостопанска продукция също получават възможност за подкрепа. **Настоящият анализ** е опит за **установяване на някои структурни промени, настъ-**

пили в българското растениевъдство с фокус сектор зърнени култури след прилагането на ОСП. За тази цел се анализират стойности и натурални индикатори, чието изменение и динамика отразява настъпилите промени.

• **Стойности икономически показатели**

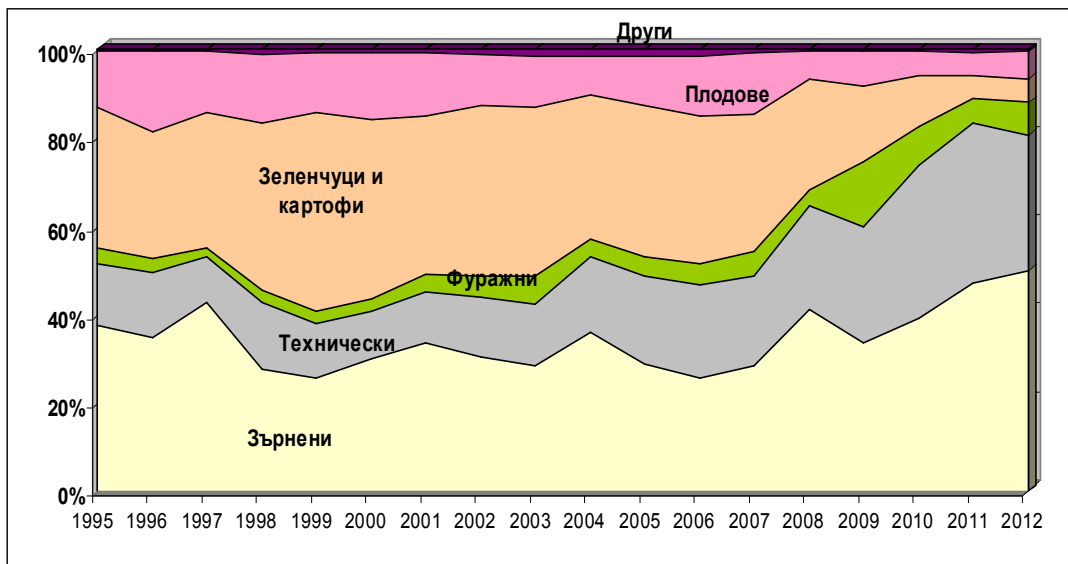
Влиянието на общностната земеделска политика се проявява в периода след 2005 г. Предприсъединителните програми, финансовите средства по линия на САПАРД, започват да променят икономическата средата в която функционира българското селско стопанство. Секторите на зърненото производство и това на техническите култури се индустриализират с ускорени темпове. След пълноправното членство на

България в ЕС-27 през 2007 г., подкрепата за отрасъла се усвоява най-вече от производителите на зърнени и технически култури. Стоковият характер на продукцията от тях допринася за превръщането на зърнените и на техническите в ликвидни борсови стоки, а производството им в печеливш бизнес. Сигурната реализация, както на вътрешния, така и на външния пазар, способства за разширяване относителния дял на общата продукция (ОП), създадена от тези сектори на растениевъдството. Предвид промени в средата за производство, настъпили след 2007 г., в

резултат от прилагането на ОСП, през 2010 г. преобладаващата част от ОП, създавана в растениевъдството, е с произход от зърнени и от технически култури.

Общата продукция, създадена в растениевъдството през 1995-2012 г. (фиг. 1), отразява както структурни промени в подотрасъла, настъпили през прехода от планова икономика към пазарно стопанство – до 2007 г., така и структурни промени, в резултат от прилагането на ОСП, след присъединяването на страната към ЕС-27.

Фиг. 1. Структура на ОП от растениевъдството, %

Източник: Евростат, изчисления на автора

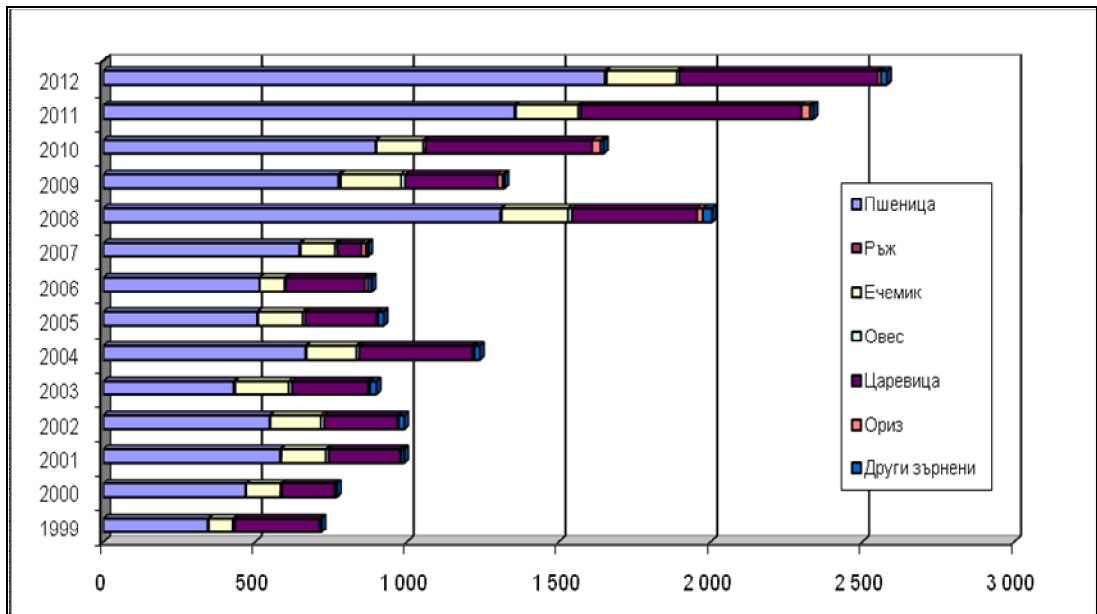
Тенденциите след 2007 г., отразени на фиг. 1, показват силно изразена промяна в структурата на създадената обща продукция от растениевъдството. Прилагането на общносттата земеделска политика в нашата страна води до съществено повишаване на относителния дял на ОП, създадена от зърнените и от техническите култури. В края на наблюдавания период, през 2012 г., половината от ОП от растениевъдството

е създадена в подсектор зърнени култури, а 30 % е осигурена от техническите култури. Силно променената структура е израз на влиянието на ОСП върху българското селско стопанство. Финансовата подкрепа от европейските фондове за подпомагане на отрасъла се усвоява успешно при производството на зърнени и технически култури. Предвид редица проблеми, свързани със степента на готовност да прилагаме сложната

процедура от бюрократични норми и евростандарти, отвореният след 2007 г. пазар и др. причини, на които сега няма да се спираме, производства и подотрасли, за които България има сравнителни предимства останаха маргинализирани. В края на наблюдавания период (фиг.1) зеленчукопроизводството и производството на плодове са с почти символично участие в създадената от подотрасъла на растениевъдството обща продукция.

Направеният анализ показва, че половината от ОП от подотрасъл растениевъдство е с произход от зърнените култури. Структурните промени, настъпили през периода 1999-2012 г., в сектора на зърнените култури, са отразени на фиг. 2. Анализът, направен въз основа на данни от Европейската статистическа служба, показва участието на основни зърнени култури в създадената общата продукция.

Фиг. 2 Обща продукция, създадена от основни зърнени култури, млн. лв.

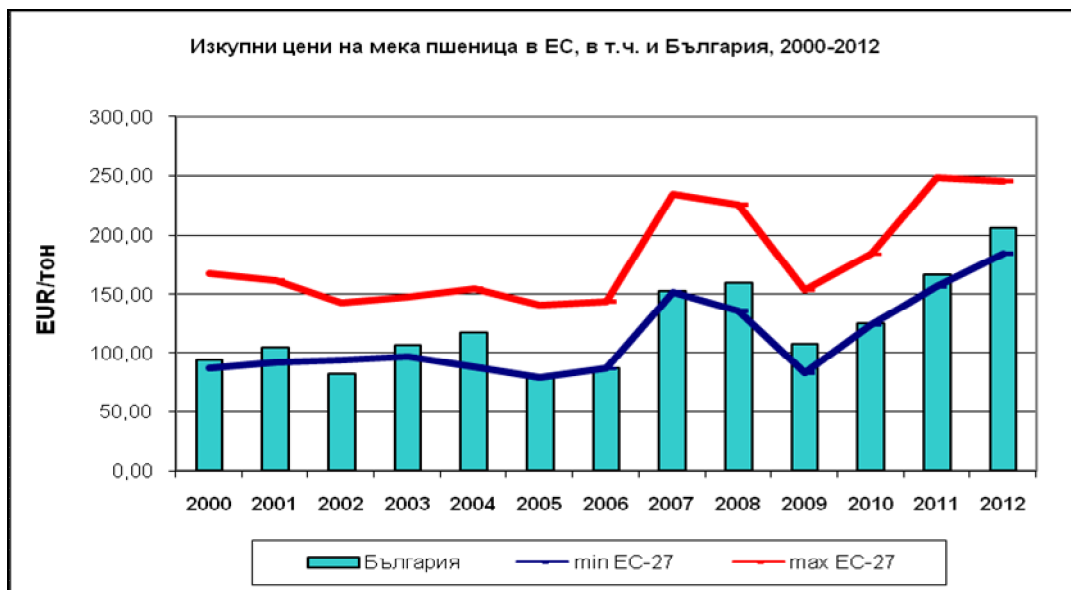

Източник: Евростат, изчисления на автора

Резултатите, показани на фиг. 2, открояват следните тенденции. До присъединяването на България в ЕС-27, се наблюдава относително устойчиво участие на основните зърнени култури в създадената обща продукция. След 2007 г. е регистрирано рязко нарастване на ОП в млн. лв. Увеличението през 2008 г. е почти двойно. Темпът на растеж е най-силно изразен при пшеницата, основна зърнена култура за условията на нашата

страна. При царевицата, след 2008 г. също се наблюдава увеличение в създадената ОП. Въпреки известни колебания, високият ръст при общата продукция, създадена от основни зърнени култури след прилагането на ОСП в България, се запазва. В последната година от наблюдавания период тенденцията на увеличение е особено силно изразена.

Фиг. 3

Източник: Евростат, изчисления на автора

Икономическите резултати в сектора на зърненото производство, освен от природно-климатични условия и производствено-технологични фактори, са функция и от цените на продукцията (фиг. 3). През периода 2000-2012 г. изкупните цени на произведената в България мека пшеница гравитират около минималната изкупна цена в ЕС-28. Анализът показва определящия дял на пшеницата в крайните икономически резултати от растениевъдството (фиг. 2). В тази връзка, изкупната цена е фактор, чиято значимост за конкурентно-способността на производството е недооценен. Цената е решаваща за крайните икономически резултати от дейността на производителите. Но, лостовите за влияние върху ценообразуването в голяма степен са предмет на национална и регионална политика. Устойчивостта на пазара е определящ фактор. В тази връзка, задълбочаване на сътрудничеството със страните от Черноморския регион е съществен елемент за постигане на сигурност, която би довела до стабилизиране на

изкупните цени и до устойчивост на зърнения пазар в регионален и в глобален аспект¹. Производството на зърнени култури в Черноморският басейн е коректив за световния пазар. Регионът е фактор при определяне на международните цени. В бъдеще ролята на България в това отношение би могла да бъде още по-значима. Подобно сътрудничество е важно за намиране на пазари, с цел стабилизиране икономиката на страната, повишаване ефективността на производството и печалбата на земеделските производители.

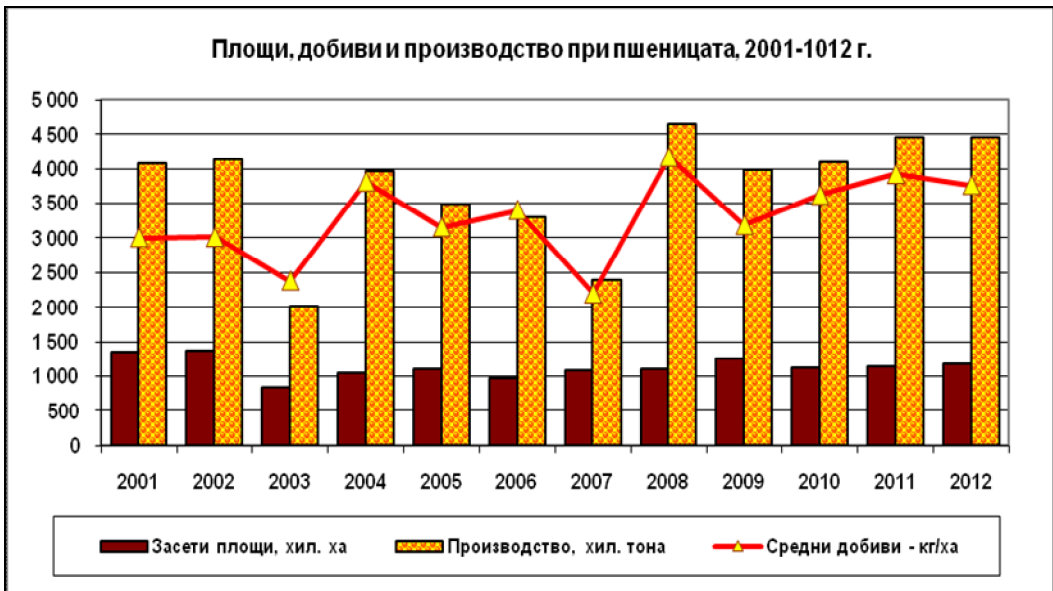
¹ На високо правителствено ниво се обсъжда идея за създаване на Черноморски комитет по зърното, който ще обменя информация за зърнените култури, с цел да се намалят рисковете от колебанията на международния пазар, ще осигури повече пазари за селскостопанската ни продукция и ще увеличи доходите на фермерите.
<http://www.mzh.government.bg/mzh/bg/home/13-11-25/.aspx>

- **Натурални икономически показатели**

Стойностните икономически показатели са функция от натуралните икономически показатели, които са пряк резултат от производствената дейност в първичния отрасъл. На фиг. 4 са показани изменения при засетите площи

с пшеница, получените средни добиви и съответно, реколтираното производство за период от дванадесет години. Това е етап, който обхваща както действието на предприсъединителната програма САПАРД, така и първите години от прилагането на ОСП в България.

Фиг. 4

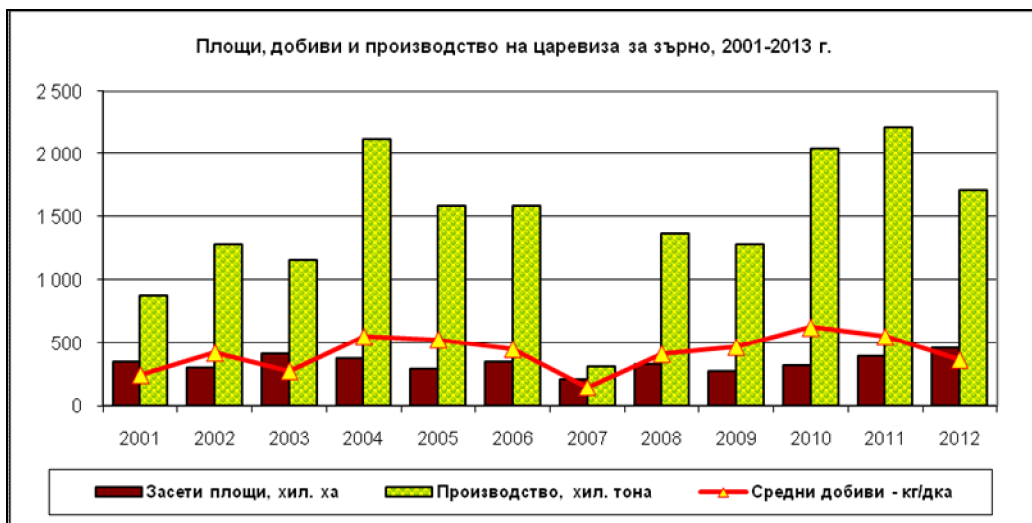
Източник: МЗХ Агростатистика

През целия период на наблюдение данните показват относителна устойчивост при засетите площи. Прилагането на общностната земеделска политика е довело до известно повишение на средните добиви от единица площ. Тенденцията за ръст на добивите се характеризира със стабилност, което намира израз в устойчиво повишение на производството, с изключение на неблагоприятните в природно-климатично отношение години. Този положителен резултат е пряко следствие от европейската финансова подкрепа и показва, че част от субсидията се реинвестира в

производството. Това от своя страна води до по-прецизно прилагане на всички звена и етапи от технологията на производството. Подобряването на технологичната дисциплина, въвеждането на иновативни и екологосъобразни практики са съществен фактор за подобряване на натуралните икономически показатели и през новия програмен и бюджетен период на ОСП 14+.

Графиката на фиг. 5 представя натуралните икономически показатели при производството на **царевица за зърно** през периода 2001-2012 г.

Фиг. 5

Източник: МЗХ Агростатистика

Известно е, че царевичата е култура със силно изразена зависимост от природно-климатичните условия по време на целия вегетационен период. Уязвимостта ѝ от нивото на почвената влага е критична за реколтирания добив. Проведената след деветдесетте години реформа в селското стопанство има деструктивно влияние върху хидро-мелиоративната система в страната. Култури, чието производство е зависимо от режима на напояване са в риск. Това се вижда от компрометираната реколта при царевичата през неблагоприятната 2007 г. През целия период, и при площите, засети с царевича се наблюдава същата тенденция като при пшеницата. Регистрира се устойчивост. Периодът на пълноправно членство на страната в ЕС-27 е белязан с известно повишение на средните добиви и съответно на обема на производството. Вероятно, това също е резултат от влагане на част от европейските средства в усъвършенстване на елементи от технологията на отглеждане на културата. Заявената готовност на органите, оторизираните с прилагането на ОСП 2014+, да възстановят иригационната

система в българското земеделие с финансов ресурс от европейските фондове би довела до подобряване на натуралните икономически резултати и съответно, до повишаване на стойностните икономически показатели, както от производството на царевича за зърно, така и в сектора на зърнените култури.

Ечемикът е богата на белтък зърнена култура, която се използва за фуражни и за технически цели. Поради подходящия състав на протеина, фуражът от ечемик е ценна храна за изхранване на продуктивните животни. Сламата от ечемик има по-висока хранителна стойност от тази на пшеницата. Поради силно намалелото поголовие при продуктивните животни, площите, засети с ечемик от 4.8 млн. дка през 1980 г., в началото на XXI-ви век са редуцирани няколкократно (фиг. 8). Тази неблагоприятна тенденция би могла да се промени при екологизираната нова ОСП 2014+. В т.н. „зелено плащане“ има изискване за диверсифициране на отглежданите култури. Въвеждането на три и четириполни сеитбообръщения ще доведат да разширяване на площите заети с ечемик.

Фиг. 6

Източник: МЗХ Агростатистика

По отношение на продуктивността, ечемикът се изравнява с пшеницата. В определени години от ечемика биха могли да се получат и по-високи добиви. Данните, показани на фиг. 6 отразяват неизползваните възможности на културата. В годините след 2007 г. се наблюдава известна устойчивост в производството, дължащо се преди всичко на леко завишените средни добиви. Площите от ечемик биха могли да се разширят, тъй като културата е подходяща за отглеждане в сеитбооборот с други зърнени или полски култури. В това отношение възможностите за подпомагане на

екологизирането на производството, предвидени в ОСП 2014+ биха могли да се използват още по-активно.

Овесът също има голямо стопанско значение като зърнено-житна култура. Отглежда се предимно за зърно, което е с висока хранителна стойност и с висока усвояемост от организма на подрастващи и болни лица. В днешно време традициите и хранителната култура на съвременния човек се срещат, което е предпоставка за синергийна връзка с последващ благоприятен ефект върху разширяване на производството на тази стопански ценна зърнена култура.

Фиг. 7

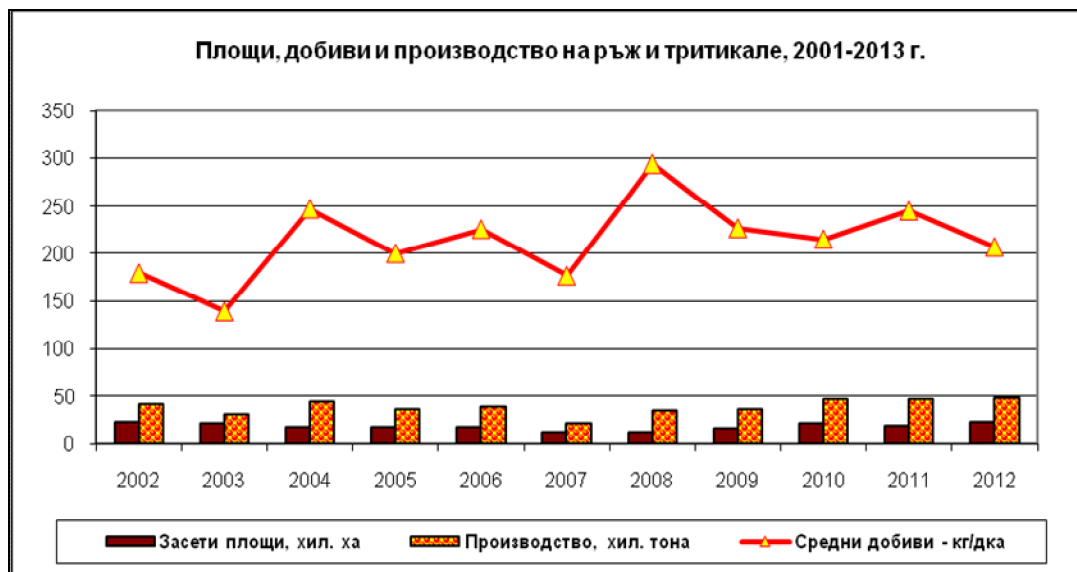
Източник: МЗХ Агростатистика

Както вече споменахме, някои от зелените мерки в новата ОСП, по-специално изискването за спазване на сеитбооборота на земеделските култури, би довела до стопиране на неблагоприятната тенденция на намаляване на площите, заети с овес (фиг. 7) и до обръщане на тренда. Още повече, че овесът е култура, от която могат да се произвеждат продукти с добавена стойност, което съществено повишава крайните икономически резултати на стопанските субекти, заети с това производство.

Ръжта и тритикалето са важни продоволствени култури. Стопанското им значение е съществено, особено в райони с неблагоприятни природно-климатични условия за отглеждане на пшеница. Освен за производство на брашно,

ръжта се използва в пивоварната и спиртоварната промишленост, както и за фураж. С промяната на хранителните навици на българина, с увеличаването на привържениците на здравословното хранене, търсенето на ръж предстои да се разширява. Културата има търсене и на международния пазар, което е добра ниша за осигуряване на доход в част от нашите селски общности, които са в необлагодетелствани райони или попадат в райони с други природни ограничения. По европейската номенклатура, това е недостатък, но при определени обстоятелства, този недостатък би могъл да се превърне в предимство, ако на тези територии се произвежда екологично чиста продукция от ръж и тритикале.

Фиг. 8

Източник: МЗХ Агростатистика

Тритикалето е хибрид между пшеница (*triticum*) и ръж (*secale*). Културата съчетава високия продуктивен потенциал и добрите хлебопекарни качества на пшеницата. Същевременно, има понижени изисквания към почвите и висока пластичност към климатичните условия. Това съчетание прави тритикалето култура с

двойко стопанско приложение. Тя се използва както за фураж, така и като хлябна култура, за производство на диетични храни, чието търсене предстои все повече да се разширява. След 2007 г. (фиг. 8) е регистриран лек превес при производството на ръж и тритикале. И при двете култури има доста неиз-

ползвани възможности, които при очертаващата се благоприятна конюнктура, биха могли да доведат до разширяване на производството им и до създаване на поминък в районите, където има подходящи природно-климатични условия за тяхното отглеждане.

Соята е високобелтъчна култура, която в годините на прехода е силно подценена. Данните от графиката на фиг. 11 показват, че, макар и плаха, има тенденция да се възстанови интересът към

производството на този ценен белтъчен източник. Освен че соята осигурява високо белтъчен фураж за животновъдството, тя е и ценен подобрител на почвеното плодородие. С грудките по кореновата система, в хода на фотосинтезата и присъщата ѝ азотфиксация, соята доставя в почвата азот в лесно усвоима от останалите растителни видове форма. Това е прави желана култура в сеитбооборота.

Фиг. 11

Източник: МЗХ Агростатистика

По този начин ползата от отглеждането на соя е многостранна: белтъчен фураж за животновъдството, подобрява почвеното плодородие, има щадящо отношение към околната среда и спестява разходи за азотно торене за почвените блокове, на които се култивира соя. Всичко това е предпоставка за „преоткриване“ на тази ценна култура. В тази насока работи и „зелената“ рамка на ОСП 2014+.

Обобщение:

От направения анализ може да заключим следното:

✓ Прилагането на първия за България програмен и бюджетен период ОСП 2007-2013 благоприятства развитието на зърненото производство. Технологиите при отглеждане на културите със слята повърхност, както и на окопните зърнени култури позволява все по-голяма степен на интензифициране. Производственият процес придобива индустриални измерения и характеристики. В резултат на подкрепата от европейските фондове, в края на анализирания период, сектор зърнени осигурява половината от създадената ОП в растениевъдството.

✓ В условията на новата земеделска политика ОСП 2014+, променена в отговор на екологичната чувствителност на обществото, се предвижда въвеждане на редица мерки в посока „екологизиране“ на производството. Тази промяна ще доведе до относително ограничаване дела на зърненото производство в крайните икономически резултати от растениевъдството и разширяване дела на останалите култури, за чието отглеждане България има сравнителни предимства. Очаква се в новия програмен период значимостта на зърненото произ-

водство да се запази. Същевременно, предвидената подкрепа за екстензивните производства ще доведе до положителна структурна промяна в растениевъдния подотрасъл. Очаква се, макар и частично, възстановяване на позициите на производството на плодове и зеленчуци у нас. Изискването за диверсификация на културите също ще повлияе благоприятно върху развитието на растениевъдството у нас и до преодоляване на някои структурни дисбаланси в подотрасъла.

ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ

www.ec.europa.eu/eurostat

www.nsi.bg

www.mzh.government.bg/MZH/.../Agrostatistics.aspx